

Mot slutten av 1950-tallet ble det igjen stemning for dristige grep. Det var selvfølgelig også til en viss grad en dyd av nødvendighet, i og med at de høye utbyggingskostnadene krevde høy tomteutnyttelse. Akkurat som Harald Hals på 1930-tallet, søkte Sofus Hougen i sin endelige reguleringsplan å utnytte de mulighetene for en dramatisk bygningsgruppering som terrenget inviterte til.

Fra tømmer og plank til tegl og betong

Tross sin udiskutable tilstedeværelse er blokkene på Enerhaugen i manges øyne først og fremst en negasjon. Så sterke er minnene og fortellingene om det som en gang var, at høyhusene snarere betraktes som ikke-trehus enn som bygninger i sin egen rett. Men historien om Enerhaugen sluttet ikke da vannposten ble demontert. Den historien som begynte i tømmer og plank, fortsetter i tegl og betong, og den er en del av den store fortellingen om moderniseringen av Oslo.

AV ANNE-KRISTINE KRONBORG

Enerhaugen var et av byens fattigste og mest nedslitte strøk. De første konkrete saneringsplanene stammer fra mellomkrigstiden, men det var først i 1947 at det ble fattet et formelt vedtak. OBOS fikk ansvaret for regulering og nybygging på Enerhaugen og satte arkitekt Sofus Hougen på saken. Han utarbeidet flere forslag til regulerings- og bebyggelsesplaner. I noen av dem var deler av den gamle trehusbebyggelsen bevart, og antallet nye boliger varierte fra 180 til 250. En av planene ble utformet i samarbeid med Fortidsminneforeningen. Den gikk ut på å bevare omkring 20 av de gamle husene og bygge ut resten av arealet med blokker. For når rett skal være rett: Det fantes også gode og velholdte hus på Enerhaugen. Planen fikk en blandet mottagelse blant politikerne. Byplanrådet og byplan-sjef Erik Rolfsen støttet forslaget om å bevare de beste husene, men i stedet for å bygge nye boliger stemte de for å legge ut resten av området til park. Parkutvalget støttet naturlig nok dette forslaget. Det gjorde ikke boligmyndighetene og -politikkerne. De ville ha nye boliger på Enerhaugen, og i april 1949 ble det vedtatt at hele den gamle bebyggelsen skulle

rives og erstattes med ny. Man falt ned på en plan som omfattet 250 boliger i et tjuetalls lave blokker. Og ingen trehus.

100 GRUNNEIERE KJØPES UT

Den planen ble, som vi vet, aldri realisert, og det var først og fremst tomteprisene som var grunnen til det. Kommunen førte en aktiv tomtepolitikk i etterkrigstiden. Den gikk i korthet ut på at kommunen ervervet tomter og festet dem bort til utbyggere (fortrinnsvis kooperative sådanne). Det var denne politikken som gjorde det mulig å ta radikale byplanmessige grep og få til en boligbygging i stor skala. Men det var en kostbar politikk. Enten det var snakk om oppkjøp eller ekspropriasjon, så gikk det med store mengder tid, penger og arbeid. Særlig når det var mange grunneiere involvert på ett og samme utbyggingsområde. På Enerhaugen var det over hundre stykker. Konfliktpotensialet var dermed stort – og det ble utnyttet til fulle! Det skulle mer enn ti år og en hel rekke med rettssaker til for å få samlet alle tomtene på kommunale hender. Mens man kranglet og for-handlet, steg tomteprisene jevnt og trutt og nådde til

slutt et nivå som gjorde det umulig å bygge ut Enerhaugen slik man hadde tenkt i 1950. For å få det til å gå rundt måtte det høyere tomteutnyttelse til – det vil si flere boliger og flere folk til å dele regningen. Den første reguleringsplanen gikk i søpla, og arkitekt Sofus Hougen ble kalt inn igjen. Sammen med arkitektene Nils Haugstveit og Kjell Lund fra byplankontoret utarbeidet han en helt ny regulerings- og bebyggelsesplan for Enerhaugen.

RADIKALT BRUDD MED FORTIDEN

Planen forelå i 1958, og nå var det slutt på den tilbakeholdenheten som hadde preget den første. Enerhaugen ligger spektakulært til oppe på en bakketopp og kulminerer i en bratt skrent ned mot Grønland. Som om det ikke var høyt nok i seg selv, plasserte arkitektene tre høyblokker nærmest på kanten av stupet, mens en fikk plass lenger inn på plataet. I tillegg kom det to lavblokker. Til sammen skulle de inneholde nesten 500 boliger. «Bebyggelsen vil bli et markant trekk i bybildet og et relativt stort område vil totalt skifte karakter», kunne OBOS-bladet fortelle sine lesere i 1958 – med noe som ikke kan kalles annet enn en underdrivelse av dimensjoner. For det er ingen tvil om at blokkene på Enerhaugen tiltrekker seg oppmerksomhet, ei heller at de representerer et radikalt brudd med fortiden! Byplanrådet og arkitektene var enige om at planen hadde fått en karakteristisk og markert skulptural utforming, og at dette ville gi Enerhaugen både en sterk silhuett og usedvanlig gode lys-, sol- og utsiktsforhold.

Enerhaugen-blokkene kjenner ingen kompromisser, og slik de ruver over den brokete bebyggelsen på Grønland, skaper de en viss dramatik i bybildet. «Det kan være mange partier i byen som gir plass for dramatisk bygningsgruppering», uttalte byplansjef Erik Rolfsen til Arbeiderbladet allerede i 1953 og trakk fram Enerhaugen som ett av dem. Byplansjefen tok utgangspunkt i terrengformasjonen – den i seg selv dramatiske kombinasjonen av høydeplatå og bratt skråning – og mente at slike steder med fordel kunne «avsluttes med høye bygningsmasser». Men, som byplansjefen påpekte, «man kan jo ikke plante tårn midt i gamle fullpakkede karréer. Det må full

opprydding eller sanering til.» På Enerhaugen ble det både full opprydding og tårnbygging, og man skulle tro at byplansjefen var såre fornøyd. Men da debatten omkring Enerhaugen for alvor gikk varm, var faktisk Erik Rolfsen en av dem som gikk imot full sanering!

RASERINGSGLEDE KONTRA BEVARINGSMANI?

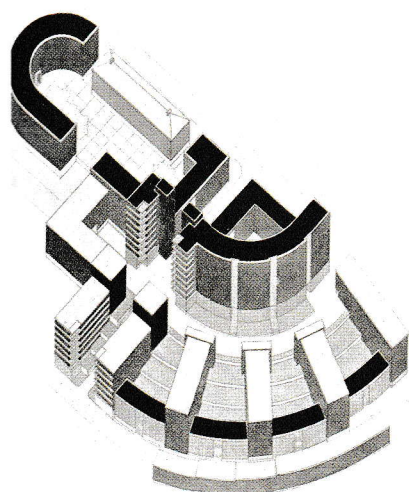
For debatt, det ble det. Både høylytt og langvarig. Enerhaugen ble, for å sitere Arbeiderbladet i 1958, et «stridens strøk». De viktigste stridsspørsmålene handlet om hvorvidt alle de gamle husene måtte rives, eller om deler av bebyggelsen skulle få stå, og selvfølgelig om hva de frigjorte tomtene skulle brukes til. Den kampen som etter hvert utspilte seg om Enerhaugen, kan utmerket godt fremstilles i tabloidformat – som en kamp mellom raseringsglede og bevaringsmani. Selv om det sikkert ville ha blitt en god historie, kan en litt mer nyansert variant vise seg å være vel så interessant.

Meningene om Enerhaugen var mange, og det var også interessene. Blant leietakerne i de kondemnerbare husene var det jevnt over stemning for riving. Blant de som eide husene, var det stemning for høye godtgjørelser ved ekspropriasjon. Noen beboere ville beholde huset sitt fordi det var billig å bo der, andre fordi de følte tilhørighet til stedet. Turglade folk fra naboområdene var mest opptatt av haugens parkpotensial, og det var også byens grønne etater. Byens mange boligsøkere ivret for nye boliger, mens museumsfolk snakket varmt om strøkets antikvariske verdi ...

Ingen overgikk Oslo Byes Vel og Fortidsminneforeningen i å trykke Enerhaugen til sitt bryst. Allerede i 1948 ble strøkets pris besunget i to lange artikler i tidsskriftet St. Hallvard, og det i så svermeriske vendinger at man må undre seg over hvorfor artikkelforfatterne Erling Hedels og Arno Berg ikke slo seg ned på haugen selv. Men det ville nok aldri ha falt dem inn, for det er tydelig at det var besøkernes, betrakterens, den antikvarisk interesserte flanørens perspektiv som var deres. At Enerhaugen kunne betraktes gjennom ganske andre briller, er de harmdirrende reportasjene i Arbeiderbladet bevis på. Selv om avisens reportere ikke var blinde for den sjarm og ikke

Byens mange boligsøkere ivret for nye boliger, mens museumsfolk snakket varmt om strøkets antikvariske verdi.

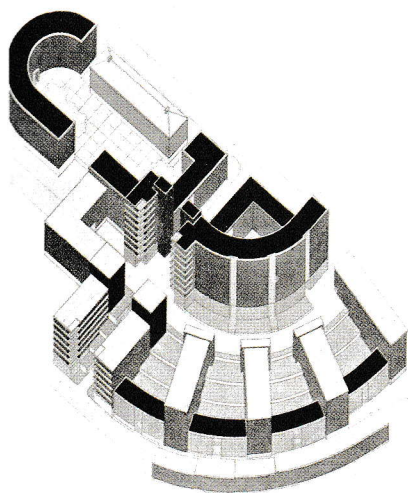

Dristig, monumentalt og hypermoderne fra 1930-tallet. Reguleringsjef Harald Hals' planer for det nye Enerhaugen inkluderte høyhus med schwung på toppen, ringgate rundt pynten og terrasserte lamellhus nedover skråningen. Tegningen sto på trykk i Byggekunst i 1932.

”

Høyt oppe mot himmelhvelvet strekker de nye, vakre blokkene seg, og bak betong og glass, i moderne, gode leiligheter er et nytt Enerhaugen våknet til liv.

OBOS-BLADET NR. 1, 1963

Dristig, monumentalt og hypermoderne fra 1930-tallet. Reguleringsjef Harald Hals' planer for det nye Enerhaugen inkluderte høyhus med schwung på toppen, ringgate rundt pynten og terrasserte lamellhus nedover skråningen. Tegningen sto på trykk i Byggekunst i 1932.

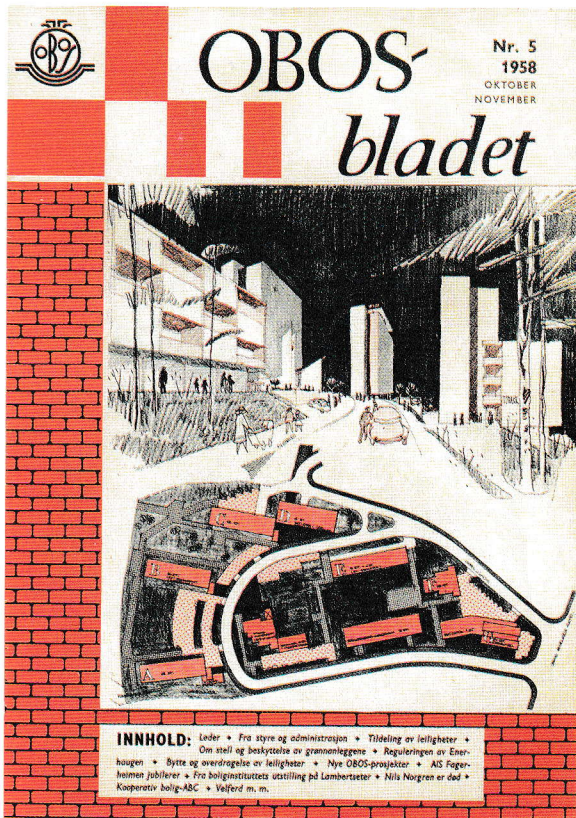
”

Høyt oppe mot himmelhvelvet strekker de nye, vakre blokkene seg, og bak betong og glass, i moderne, gode leiligheter er et nytt Enerhaugen våknet til liv.

OBOS-BLADET NR. 1, 1963

T-banetunnelen under bygging, på vei inn under Enerhaugen, i 1959. Etterpå ble grøfta lukket og Åkebergveien anlagt oppå. Området bak tilsvarer omtrent våre dagers Helga Helgesens plass.

OBOS-bladet nr 5-1958 har plantegningen for Enerhaugen på første side.

Flere av de gamle trehusene står fortsatt og vannpostene er i bruk mens den første høyblokken er under bygging.

minst den historie som lå i de gamle trehusene, handlet det her først og fremst om råtne rønner, utedøer, klesvask ved vannposten, sykdom og slit. Mens Arbeiderbladet lot slitne husmødre komme til orde med sine ønsker om å «rive ned hele skitten», avfeide herr Hedels i St. Hallvard slike holdninger som mangel på «stedskultur».

DELVIS BEVARING – NYTT PLANFORSLAG

Debatten blusset opp en siste gang da den endelige sanerings- og nybyggingsplanen forelå i 1958. Det førte til at formannskapet ga byantikvar og Enerhaugen-liebhaber Arno Berg i oppdrag å utrede mulighetene for likevel å bevare noe av enerhaug-bebyggelsen. Nok en gang måtte Sofus Hougen og OBOS til pers, og nok et planforslag kom på bordet. Det gikk ut på å samle en håndfull gamle hus og skape en karakteristisk Enerhauggate mellom høyblokkene. Husene skulle brukes til barnehage og andre sosiale institusjoner. Ideen krevde noen forskyvninger i den vedtatte bebyggelsesplanen; en av blokkene måtte bli litt lavere, en annen litt høyere. Men når alt kom til alt, valgte formannskapet å holde fast ved vedtaket om full sanering. Det skjedde 17. juli 1959, og dermed ble det satt endelig punktum for alle diskusjonene. Forslaget om delvis bevaring falt nok en gang, og denne gangen for godt, først og fremst fordi det var slutt på tålmodigheten. Hvilket i og for seg er forståelig; det opprinnelige saneringsvedtaket lå tolv år tilbake i tid. Man ønsket ikke nye utsettelse, nye behandlinger, ny venting – og ytterligere forfall. Like før jul i 1960 strevde bulldoserne seg opp bakkene ...

HØYERE STANDARD – OG HØYERE INNSKUDD

Og i kjølvannet av dem kom den nye tid til Enerhaugen – i form av moderne leiligheter i moderne blokker. Seks stykker i alt, den høyeste på femten etasjer. Borte var ethvert fattigmannspreg. Enerhaugenblokkene holdt tvert imot en høyere standard enn OBOS-bygg flest på den tiden. «På grunn av den sentrale beliggenheten må vi også gi blokkene en mer gedigen utførelse enn det som hitil har vært vanlig, med glassmaljerte plater som ytterbekledning istedenfor vanlig murpuss», sa OBOS-direktør Odvar

B. Solberg til Arbeiderbladet 13. oktober 1960. Han la til at man også ville bruke finere linoleum enn vanlig, og at han håpet på at Husbanken ville tillate parkett på stuegulvene. Høye tomtekostnader og høy standard ga høye innskudd. Med 9 700 kroner for en toroms og 15 000 for en fireroms lå Enerhaugen i det øverste prissjiktet for kooperative blokkleiligheter. OBOS høstet mange lovord for blokkene: Arbeiderbladet mente at standarden var eksklusiv, VG la vekt på at høyblokkene hadde fått en elegant fasadebehandling, og Bonytt slo fast at det nye Enerhaugen var blitt en bra adresse.

EN SUNNERE BY SOM BYPLANSTRATEGI

Det gamle Enerhaugen var borte for alltid, og i ettertid er det ikke godt å vite hva man skal mene om det. De aller fleste husene var hinsides enhver akseptabel standard. Godt at de er borte! Men kanskje man burde ha beholdt noen av dem som tross alt var i bedre stand? På Keyserløkka, Valle Hovin, Tøyen og andre steder ble gamle hus innredet som barnehager. Det hadde nok latt seg gjøre på Enerhaugen også. Og kanskje man burde ha droppet høyblokkene? Bygd lavt og tett i stedet? Eller gjort hele stedet om til park, med eller uten noen gamle hus innimellom? Eller til og med gått for Disney-varianten: å bygge tro kopier av det gamle. Den siste muligheten var det dog neppe noen som tenkte på i samtiden. Så hva var det man tenkte på? Sanering og nybygging – hva slags byplanstrategi var det egentlig?

Ordet sanering kommer fra det latinske sanus, som betyr sunn. Og dermed er egentlig det viktigste sagt; bak saneringsiveren lå et sterkt ønske om å gjøre byen sunn. I Oslo bys historie har Edgeir Benum et viktig poeng når han skriver at «saneringsgleden ikke kan forstås uten slumhatet». Ønsket om å skaffe vanlige folk gode og sunne boliger – i det hele tatt verdige levekår – var en sterk drivkraft. Trehusene på Enerhaugen hørte til en tid man bokstavelig talt ville bygge seg bort ifra. I disse bestrebelsene møttes sosialdemokratiets idégrunnlag, velferdsstatens by- og boligpolitikk og modernismens estetiske og hygieniske program – som handlet om å bringe lys, luft, åpenhet og renhet inn i de fysiske omgivelsene. Mot en så

Saneringen av Enerhaugen berøvet oss en potensiell trehusidyll, men den tilførte byen nesten 500 gode boliger med hyperattraktiv beliggenhet.

kravfull allianse hadde noen skarve trehus ikke en sjanse.

Vi skal heller ikke glemme at sanering var et kostbart forehavende – et genuint velstandsfenomen. At man tok seg råd til så radikale grep i en tid hvor oppgavene ellers sto i kø, viser hvor sterkt man ønsket å gjøre byen sunn og frisk. For det fantes nok av grunner til ikke å gå så drastisk til verks: Oppkjøp og ekspropriasjon var kostbart og strevsomt. Kommunen måtte sørge for erstatningsboliger for alle som mistet hjemmet sitt – ingen lett oppgave i en by med skrikende bolignød. Før det ble snakk om nybygging, måtte det rives, planlegges og reguleres, tomter måtte gjøres byggeklare, og den tekniske infrastrukturen måtte på plass. Og skulle nybyggingen foregå i henhold til moderne prinsipper med lav tomteutnyttelse – hvilket jo var hele poenget – ville man heller ikke sitte igjen med noen gevinst i form av flere boliger.

APPARAT FOR STORSTILT BOLIGBYGGING

I tillegg kom argumentene om de gamle bymiljøenes antikvariske og sosialhistoriske verdi. Protestene fra dem som ble berørt av saneringen, måtte selvfølgelig også tas med i betraktning. Selv om det også handlet om tilhørighet og kjærlighet til stedet og miljøet, var motviljen svært ofte økonomisk begrunnet. Det var billig å bo på Enerhaugen, og folk fryktet de høye boutgiftene i nye boliger. Det var med andre ord mye som talte for å la Enerhaugen seile sin egen sjø, eventuelt for å skåne deler av bebyggelsen og la resten være friområde. Etter at Aker kommune var blitt innlemmet i Oslo i 1948, var byen ikke lenger i beit for tomter, og det hadde vært mye enklere og billigere å

bygge de snaue 500 nye boligene på jomfruelig mark i det gamle Aker enn på en kronglete topp i sentrum. At det likevel kom til sanering og nybygging, viser for det første at sanering ble sett på som et mål i seg selv. Og enda viktigere: at det fantes et apparat for denne formen for byutvikling. Kommunen førte en tomtepolitikk som gjorde det mulig å ta store grep. Med boligsamvirket som kommunens viktigste samarbeidspartner lå alt til rette for boligbygging i stor skala – finansiert av Husbanken. Motsatt fantes det ikke noe apparat for klattvis sanering og rehabilitering – det var kort og godt ikke gjennomførbart innenfor datidens organisatoriske og økonomiske rammer.

Da Enerhaugen havnet på kommunens «dødsliste» i 1947, var det i selskap med tilsvarende trehusstrøk som Vålerenga, Kampen, Rodelokka og Sagene. Men i motsetning til Enerhaugen ble disse bevart. Vel å merke ikke i betydningen tatt vare på og satt i stand. De fikk stå, i fritt forfall, mens byutviklingen foregikk andre steder – helt til den radikale og ressurssterke middelklassen la sin elsk på gamle arbeiderstrøk og tok saken i egne hender. Denne prosessen, som byforskere kaller gentrifisering, har gitt oss trehusmiljøer midt i byen som nå med rette kan kalles idylliske, men til priser som de færreste kan makte. Saneringen av Enerhaugen berøvet oss en potensiell trehusidyll, men den tilførte byen nesten 500 gode boliger med hyperattraktiv beliggenhet – for vanlige folk.

Teksten er hentet fra «OBOS – 100 borettslag 1929–2013», Forlaget Press 2014. Anne-Kristine Kronborg er kunsthistoriker og stipendiat ved Arkitekt- og designerhøgskolen i Oslo.

FOTO:

- 4 Marcel Morees
- 5 Oslo Museum, OBOS, Tron Hirsti
- 6 Kristin Aafloy Opdan
- 7 Tron Hirsti
- 8 Hans Fredrik Asbjørnsen
- 9 OBOS, Atelier Rude/Oslo Museum, Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 10 Leif Pareli
- 12 Tron Hirsti
- 13 Tron Hirsti
- 14 Niklas Lello, Trine Lynggard
- 17 Tron Hirsti
- 18 Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 21 Frank Thomassen/Oslo Museum
- 22 Erik Næss/Oslo byarkiv, Arbeiderbladet/Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek
- 25 Niklas Lello
- 26 Leif Pareli, Mons Andreas Finne Vedøy, Andreas Rosén
- 27 Dan Terje Pedersen, Leif Pareli, Niklas Lello
- 28 Atelier Rude/Oslo Museum
- 31 Kristin Aafloy Opdan
- 32 Tron Hirsti
- 34 Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 37 Kristin Aafloy Opdan
- 38 Rigmor Dahl Delphin/Oslo Museum, Leif Ørnelund/Oslo Museum, Bodil Ruud, Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 41 Tron Hirsti
- 42 Anne Line Evensen, Christina Holm Disington
- 43 Tron Hirsti, Leif Pareli
- 49 Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 50 Kristin Aafloy Opdan
- 51 Ole Kaland/NRK
- 52 Tron Hirsti
- 55 Oslo byarkiv
- 56 Anders Wilse/Oslo Museum, Bergljot Sinding/Norsk Folkemuseum
- 59 Bergljot Sinding/Norsk Folkemuseum, Anders Wilse/Oslo Museum
- 60 Anne-Lise Reinsfelt/Norsk Folkemuseum, Bergljot Sinding/Norsk Folkemuseum, Nanna Broch/Norsk Folkemuseum
- 61 Norsk Folkemuseum
- 62 Utlånt av Dag Vågsås
- 65 Ilja C. Hendel
- 66 Tron Hirsti
- 68 Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 71 OBOS, Leif Gjerland
- 73 Oslo Museum, Teigens Fotoatelier/Dextra Photo
- 74 Tron Hirsti
- 76 Jonas Adolfsen
- 77 Jonas Adolfsen
- 79 Leif Pareli, Trond Emblemsvåg
- 81 Niklas Lello
- 82 Niklas Lello, Leif Pareli
- 83 Elisabeth Mølbach, Tron Hirsti, Niklas Lello
- 84 Vidar Enga
- 85 Torbjørn Mathisen
- 87 Tron Hirsti
- 88 Tron Hirsti
- 89 Kristin Aafloy Opdan
- 90 Kristin Aafloy Opdan
- 94 Ole Kaland/NRK
- 95 Kristin Aafloy Opdan